

Szüntelen rajta fekszik még szívemen az a bánatos¹ emlékezet, midőn Olasz Országának nyájjas egein útafván Excellentiádat a' Majlandi nagy Theatrumban gyönyörűségei közt láttam, kezét tsattogatva múltatni. Én is olly esztendők körül valék életemmel². Ti! örömmel tellyes napok! hol az Ifjui élet gondgyát felejtve, világának keserves viszontagságait nem is isméri, és vérenek hevétül³ ragáttatva, tsak abban foglalatoskodik, hogy tárgyait s azokban élő kedvét hány fellől ölelhesse! El tűntek szökve K. Uram! mint a fellegebe borúlt napnak mosolygo világa! Tsak a száraz okoskodás maradt! Szomorú vígasztalása a meg hervadott életnek, mikor már a' szív érzéseibe belé fagy és ösztönei meg tompúlnak.

Okimat küldöm Excellentiádhoz, ha általok meg elégedésére lehetek egy olly halandónak, ki előtt az emberi értelemnek világában újság nints. Mit írjak, amit Excellentiád nem tud? a mi pedig nem újság, azt mondják az emberek, hogy nem múltattat. Én legyek hát magam újság Excellentiádnál; *ki egy Pásztából küldöm hozzá Rómának viselt dolgait*; hol a tudomány olly eszméretlen, mely szerint a szomszédaim azt sem eszmélik, ha vólt é valaha Romában Consúl.

Részemről öröömöt ebben tanáлом, hogy Excellentiádhoz még szólhatok, életemre emlékeztetve és haza fiúi érdemét szeretve. Excellentiádnak alázatos szolgája

Bessenyei György.

Közli: BELOHORSZKY FERENC.

A «BÁNKBÁN-REGÉNY»-HEZ.

A D'Ussieux-féle *Décameron*-ban foglalt novellák elterjedésének még mindig fogyatékos ismerete alapján is részben tisztázhatók, részben új fogalmazásra szorulnak azok a kérdések, melyeket Heinrich Gusztáv az ú. n. Bánkbán-regénnyel kapcsolatban utolsó hozzászólásában (Budapesti Szemle, 106. k. 287. l.) egyelőre eldönthetetlennek mondott.

«Ha a Klein-féle szöveg — írta — mely maga is utánnymat, 1783-ban jelent meg, hogyan nyomhatták le Bécsben egy évvel előbb, 1782-ben? és ha Csery a Klein-féle szöveget fordította magyarra, honnan vette a 'Leithold' címlapjáról a 'zabolátlan indulatokat'?... Miért nevezi (Katona) a Csery eredetijének szerzőjét Müllernek? és hogyan említheti Kecskeméten, Jakab-Hava 2-ikán 1819, irt előszavában Csery regényét, mely csak 1822-ben jelent meg nyomtatásban?» — E kérdések megoldása: 1. Természetesen nem a Klein-féle *Eleonore* utánnymata a korábbi *Leithold*. Bizonyára mindkettő egymástól független lenyomata a *Historische Erzählungen* c. német kiadványban megjelent fordításnak. Mindkettő megtévesztő címmel jelent meg. Az *Eleonore* a bűnös herceg helyett a királynő nevét teszi meg címül, a *Leithold* kiadója meg úgy tünteti fel a dolgot, mintha ismeretlen kéziratot tenne közzé, s a nevek, köztük a meghagyott címszereplőé, e szövegben

¹ törölve: 'édes'

² törölve: «mint Excellentiád».

³ törölve: 'el'.

valóban oly furesán alakulnak át, ahogy csak gótbetűs, nem egészen tisztán írt kézírati másolat téves olvasásából történhetik. (Berthold h. Leithold, Bancbanus h. Zancebanus.) 2. A „zabolátlan indulatok”-ra való utalás is bizonyára már az 1776-ban vagy 1778-ban, esetleg még korábban megjelent fordítás címében ott volt. Különben Csery, ha valóban németből fordított is, semmiesetre sem használta a Heinrichtől ismert egyik kiadványt sem. Kétségtelenné teszi ezt egyfelől az, hogy a *Leithold* a történelmi bevezetés nélkül adja magát a novellát, az *Eleonorenak* címében pedig hiányzik az «indulatok» említése — Cserynél megvan mindkettő — másfelől hogy Csery fordítása közelebb áll az eredeti francia szöveghez, mint az ismert némethez, sőt egypár ügyetlen kifejezése ez utóbbiból meg sem magyarázható, a franciából igen. Elég egyetlen mondatára hivatkozni azok közül, amelyeket Heinrich a fordítás gyarlóságának bizonyítékául idéz: «Az idő, így szólt magában, meg fogja azon hasznót sokasítani, melyet most rajtam vesz». A kiemelt szavak közül az egyiknek helyén D’Ussieux szövegében *disoit* áll, Klein fordításában *dachte*. A másik szót Heinrich megkérdőjelezi, annak példájakép, ahol «Csery vagy nem értette meg az eredetit, vagy önkényes módosítással furesát mond;» a Klein-féle szöveg *Antheil* szavának félreértése, azonban még oly gyöngye német tudásnál is érthetetlen, viszont a D’Ussieuxtól használt *intérét* magában is épügy jelent hasznót, mint részvétet. 3. Nem tudjuk, miféle felvilágosítás alapján mondta Katona Csery eredetijének az ismeretlen Müllert 1819-ben; az 1815-ben írt kézirat Cseryre vonatkozó jegyzete (IK. 1913. 227. l.) erről még nem tud. Egy Müller Henrik nevű író az 1800-as évek elején D’Ussieux több kortársa novelláinak adta új fordítását. Lehetne épen arra is gondolni, noha a nagy könyvjegyzékek nem szólnak róla, hogy e novellát is lefordította. Legvalószínűbbnek azonban azt tartom, hogy az 1770-es évekből való német fordítás kiadóját tarthatta Katona — vagy az aki Csery *Ottó*jának eredetére figyelmeztette — a szerzőnek. Legalább a *Neue historische Erzählungen* c. sorozatot 1775-ben a Müller János Károly-féle lipcei könyvkereskedés indította meg. 4. Heinrich utolsó kérdése csak onnan eredt, hogy nem vette észre, hogy már Gombocz¹ egy 10 évvel korábbi kiadást használt, mint amelyet ő ismert.

Újonnan magyarázatra szorul azonban az, hogyan hathatott Katonára újdonságként az *Ottó* 1815-ben, ha már 1813-ban a *Décameron françois* rákövetkező novellájából drámát írt. Már az aránylag rövid időköz folytán sem valószínű, hogy rá nem ismert volna benne a már olvasott és csak egyes szereplők nevében eltérő elbeszélésre. Ezért valószínűbb az, hogy az Aubigny-novellát külön kötetében, vagy a *Décameron*nak nem valamennyi darabját tartalmazó kötetben olvasta, mint ahogyan az eredetiben is külön címlappal jelentek meg s külön is forgalomban voltak az egyes novellák — ez többjük² német fordításáról is kétségtelenül megállapítható.

WALDAPFEL JÓZSEF.

¹ *Bánk bán egy ismeretlen francia földolgozása*. Bp. Szemle 99. k.

² A *Bánk* novella (*Bertholde*) fordításán kívül pl. ugyancsak Bécsben 1778-ban megjelent külön a hatodik novella fordítása is. (*Die Prinzen von Armenien*.)

HORVÁTH JÓZSEF ELEK ÉS AZ ERDÉLYI DRÁMAPÁLYÁZAT.

Horváth József Eleknek Berzsenyivel való levélváltása¹ érdekes többek közt azért is, mert megvilágítja, hogy ő benne is, kinek Kőmíves Kolos egyéb nyomós okokból tulajdonítja a szombathelyi *Bánk-bánt*,² épen a kolozsvári pályázat ébresztett drámaíró ambíciót — s épen Dukai Takách Judit közvetítésével, akinek az ő neje halálára írt elegiája a legremekebb *Bánk bán* költőjében keltett utóbb visszhangot. 1815. január 2-án írta H.: (Döbrentei) «öszönöz Dudink által, hogy ama jutalom elnyerésére írjak-én is egy szomorújátékot. — Ilyen tárgyú munka előttem kellemetes és aligha reá nem szánom magamat, — de kérlek, édes Barátom, juttass a Magyar Történetekből erre alkalmas Darabot, mert hosszashb gondolkozásom után sem tudtam még kedvem szerént valót választani, 's így az után, ha üdöm, 's foglalatosságom engedik, aligha bele nem kapok a' munkába». Amint ismeretes, Berzsenyi maga is eredmény nélkül kért néhány nappal előbb (dec. 15.) tárgyat Kazinczytól. Horváthot hivatali munkája is akadályozta, s a következő nyáron — úgy látszik, nem tudván, hogy a határidő meghosszabbítható — már lemondott a pályázaton való részvételtől, de nem a dramaturgiai érdeklődésről. Július 28-án írja: «Most újra Collinnak egy drámáját *Der Cid* fordítottam folyó beszédben magyarra. — Szerettem volna egy darabot kidolgozni az Erdélyi jutalomra, csak azért, had tapasztaltam volna, mit ítélnek ott felőlem, de már késő, 's hivatalom terhesebb volta előbb iparkodnom nem engedett. Most minden órán várom tellyes megszűnését.» Minthogy a *Cidet* átdolgozó Collin drámái közül kettő (*Bela's Krieg mit dem Vater* és *Die findlichen Söhne*) játszik Endre korában, s az elsőnek bonyadalma épen a benne szereplő Banko gyilkosságából folyik, e német drámák is elvihették Horváthot a Bánk-témához. Ez is még valószínűbbé teszi Kőmíves föltevését, hogy az 1816 és 1819 közt készült drámának ő a szerzője. Egyébként a senarius is könnyen megérthető nála, ki néhány évvel előbb a Himfy-versektől kizárólag a klasszikus prosodiához pártolt.

WALDAFFEL JÓZSEF.

Hibaigazítás.

Az IK. 1932. évi 435. lapjának felülről a 2. sorában *antiquarius* helyett *antiunitárius* értendő.

¹ M. Tud. Akad. kéziratára. M. Irod. Lev. 4-r. 55.

² *Bánk-bán. Három felvonásos tragédia a XIX. század elejéről.* Szombathely, 1929.